

Milan Natek⁺

ETNOLOŠKA TOPOGRAFIJA SLOVENSKEGA ETNIČNEGA OZEMLJA

- 20. STOLETJE IN GEOGRAFIJA

Uvod

V zadnjih desetletjih si tudi slovenska etnologija s številnimi in vsebinsko raznovrstnimi raziskavami utira nova pota. Z novo opredelitvijo predmeta preučevanja se vedno bolj prebija v ospredje in uveljavlja prepričanje, da je etnologija ena izmed specializiranih zgodovinskih znanosti. Osrednji predmet etnološkega preučevanja je raziskovanje načina življenja na ravni sodobnosti tistih krajevnih, socialnih, poklicnih in drugih skupnosti (in ne samo kmečkih slojev, kakor je v glavnem prevladovalo do nedavnega), ki so značilne za posamično etnično skupino v različnih (zgodovinsko-gospodarskih) obdobjih. Odkrivanje in spoznavanje medsebojnih zvez in razločkov v vsakdanjem življenju, in sicer z različnimi poudarki na posamičnih obdobjih, je neločljivo povezano s slovensko etnološko mislijo skoraj v njenem celotnem nepretrganem razvoju od razsvetljenstva do danes (Kremenšek, 1978, 14 - 17; 1985, 227 - 228).

Z novimi opredelitvami in usmeritvami se je razširil tudi predmet preučevanj današnje slovenske etnologije, med drugim tudi na številna mejna in sorodna področja sociologije, psihologije in še posebej socialne geografije. Razmerje, razločki in dopolnitve med geografijo in etnologijo pri preučevanju različnih pokrajinskih sestavin, ki dajejo temeljne poteze oblikam in načinom življenja posamičnih skupnosti na določenem ozemlju, vse to je prikazano v posebnem uvodnem prispevku (Vrišer, 1986).

⁺ Strokovni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4

Predmetna označitev etnološke topografije

Po vsebinski zasnovi in praktični raziskovalni izpeljavi predstavlja etnološka topografija temeljno informacijsko delo, ki v širokem razponu zajema in prikazuje vse najpomembnejše elementarne pojave in oblike življenja posameznih socialnih ali drugih skupin prebivalstva v določenih obdobjih. Poleg drugih vidikov, ki so vključeni in zajeti v topografijo, je krajevno, pokrajinsko, geografsko oziroma prostorsko določilo med najpomembnejšimi. In prav na tem področju prihaja med geografijo in etnologijo do prepletene-ga stičišča. To je tisto območje, ki more ob ustrezni metodološko-raziskovalni usmerjenosti vsebinsko obogatiti in poglobiti izsledke njunih skupnih preučevanj. Razumljivo je, da dobi vsaka prostorska ali pokrajinska oznaka svojo polno veljavo in pomen šele s časovnimi kakor tudi socialnimi opredelitvami in določili (K r e m e n š e k , 1976, 1).

Pregled vsebinske zasnove etnološke topografije nedvoumno pokaže, da v njej niso v ospredje postavljene kulturne sestavine, temveč ljudje in družbene skupnosti kot njihovi nosilci, ustvarjalci in porabniki. Posamične kulturne prvine in njihovo neposredno povezovanje v širše kulturne komplekse so postali le temeljno sredstvo za razkrivanje in spoznavanje načina življenja ali življenjskega sloga Slovencev. Podrobno poznavanje materialne, socialne in duhovne kulture ni cilj, temveč pglavitno in osnovno sredstvo za odkrivanje in razumevanje socialnih razredov, slojev ali skupin in njihovega načina življenja v različnih časovnih obdobjih in okoljih (K r e m e n š e k , 1976, 13; B a š , 1978, 105 - 107).

Današnjo etnologijo prvenstveno zanima "odnos med človekom ali posamezno socialno skupnostjo in njegovim kulturnim in naravnim okoljem" (K r e m e n š e k , 1976, 37). Potemtakem so ljudje ali posamezne skupine prikazani in obravnavani kot

ustvarjalci in potrošniki najrazličnejših materialnih in kulturnih dobrin. Odnos med ustvarjalci in njihovimi stvaritvami, ustvarjanjem in porabo, pridobivanjem, sprejemanjem in oddajanjem se kaže v končnem nasledku kot način življenjskega sloga bodisi v okviru stanovanja in doma, bodisi v okviru delovnega mesta, soseske, mestne četrti, naselja, skratka povsod tam, kjer se odvija vsakdanje in praznično življenje pripadnikov preučevanih socialnih skupin (K r e m e n š e k , 1976, 37).

Družbena (socialna) geografija in etnološka topografija

Če pravilno razumemo začrtano vsebinsko zasnovo oziroma predmetno oznako etnološke topografije, ki je utemeljena na prevrednotenju slovenske etnologije in na novih raziskovalnih izkušnjah, potem ugotavljamo, da nam takšna, kakršna je v svoji praktični izpeljavi, prihaja z odprtimi rokami naproti. Kajti tudi današnja geografija, ki po vsebini raziskovalnega dela sodi tako med naravoslovne kakor tudi med družboslovne znanosti (V r i š e r , 1985, 209), se s številnimi raziskovalnimi usmeritvami vse bolj odpira in opira na sorodne vede kakor tudi na različna druga mejna področja družbenih in prostorskih ved. Podoba je, da moremo po vsebini raziskovalnih rezultatov postaviti današnji etnologiji nasproti različne smeri družbene geografije. Zato sem prepričan, da lahko prihaja med etnologijo, zlasti še med njenimi topografskimi raziskavami na eni strani, in vsebinsko razvejeno družbeno geografijo na drugi strani, do številnih in najrazličnejših medsebojnih obogatitev in dopolnitev izsledkov njenega znanstvenega dela (prim. V r i š e r , 1986).

Podoba je, da imata etnološka topografija, kakršna se nam je predstavila s svojo predmetno oznako, in socialna geografija kot posebna in nova usmeritev družbene oziroma kulturne ge-

ografije (I l e š i č , 1969, 83), mnogo stičišč in skupnih izhodišč, ki pa jih uresničujeta vsaka na svojem raziskovalnem področju. V socialni geografiji stopajo v ospredje raziskovanja posamične oblike prostorske organizacije in prostorsko relevantni procesi, ki izvirajo iz osnovnih življenjskih funkcij prebivalstva oziroma iz posameznih socialnih skupin. Zemeljsko površje z vsemi naravnimi in socialno-gospodarskimi atributi je temeljno izhodišče socialno-geografskih raziskav. Kajti osnovni vidiki preučevanj so usmerjeni in poglobljeni v odkrivanje in spoznavanje vplivov in učinkov posameznih socialnih skupin ali slojev prebivalstva kakor tudi njihovih dejavnosti na preoblikovanje prostora in na spreminjanje njegovih funkcij bodisi v širših pokrajinskih, bodisi v ožjih krajevnih razmerjih. Iz tega sledi, da so glavni cilji socialnogeografskih raziskav usmerjeni v preučevanje in poznavanje prostorsko relevantnih oblik vedenja posamičnih socialnih skupin in v odkrivanje procesov in funkcij v pokrajini, katerih nosilci in usmerjevalci so posamezni socialni sloji prebivalcev (R u p p e r t et all, 1981, 81).

Težišče socialne geografije je usmerjeno v preučevanje "socialnih skupin" kot temeljnih nosilcev pokrajinskega razvoja (I l e š i č , 1969, 84). Kajti človek v katerem koli geografskem okolju oziroma v pokrajini ne deluje in ne sodeluje kot posameznik, temveč predvsem kot član družbe oziroma določenih socialnih skupin (I l e š i č , 1969, 82). Socialne ali družbene skupine so številčno gibljive in spremenljive množice ljudi, ki imajo kakšno skupno značilnost (n.pr. glede na izobrazbo, zaposlitev, stanovanje itd.; prim. Leksikoni CZ - Družboslovje, 1979, 71).

Sociologija pozna tri glavne skupine, na katere se v takšni ali drugačni obliki praviloma opirajo tudi socialnogeografske raziskave. Te izhodiščne skupine so naslednje: a) Naravne

živiljenjske skupnosti, ki jih sestavljajo tiste skupine prebivalcev, ki izhajajo iz življenja v skupnosti (n.pr. družina, rodbina, verska ali druga skupnost itd.); b) skupine, ki so usmerjene za uresničevanje nekaterih posebnih in skupnih ciljev (n.pr. družbene, gospodarske, poklicne ali interesne organizacije oziroma društva - sindikat, zadruga, delničarska družba itd.); c) intencijske ali namenske zveze oziroma skupine, ki združujejo in povezujejo ljudi z enakimi željami, potrebami in težnjami (n.pr. skupnosti počitniških naselij, vrtičkarjev, strojne ali proizvodne, planšarske skupnosti idr.; Ruppert, 1981, 42 - 43). Ob tem je potrebno opozoriti, da so za socialno geografijo pomembne predvsem tiste socialne skupine, katerih delovanje je neposredno povezano s preoblikovanjem prostora oziroma pokrajine (Ruppert, 1981, 43).

Socialne skupnosti v najširšem pomenu besede so torej tista temeljna izhodišča, skozi katere projicirata, odkrivata in razumevata tako etnologija kakor tudi socialna geografija prenekatero osnovne pojave, procese in njihove sestavine: prva predvsem na področju oblik načina življenja in njegovih spremljajočih pojavov materialne in duhovne kulture, druga pa na področju preoblikovanja in spreminjanja funkcij geografskega okolja in pokrajine. V številnih in najraznovrstnejših pojavih in procesih, ki so temeljna in nepogrešljiva sestavina bodisi vsakdanjega načina življenja bodisi pokrajine oziroma geografskega okolja (n.pr. stanovanje, dom, naselje, kmetijski stroji in orodja, obrtne delavnice in tovarne, kulturni, športni in izobraževalni objekti, prometno omrežje itn.), se kažejo moč in hotenja posamičnih socialnih skupin pri spreminjanju obstoječih razmer. Kakršne koli spremembe, ki se v končnih nasledkih kažejo pri preoblikovanju obstoječega stanja bodisi na področju stanovanjske in biva- njske kulture ali na področju dela, oskrbe, izobraževanja in

izrabe prostega časa v rekreativne in v druge sprostivne namene, so zakoniti nasledki uveljavljanja najrazličnejših novosti, ki jih poraja, omogoča in usmerja splošni socialno-gospodarski razvoj. Ob uveljavljanju novosti ne moremo prezreti trdovratnega odpora številnih, v vsakdanjem proizvodnem procesu (ali kjerkoli drugje) uveljavljenih in zakoreninjenih navad, ki so postale sestavni deli človekovega načina dela in življenja. Izkušnje kažejo, da je pri ostarelem in socialno manj gibljivem prebivalstvu, ki ga sestavljajo posamezne (homogene) socialne skupine, opaziti trdnejšo navezanost na tradicionalne in ustaljene in v vsakdanji praksi preskušene proizvodne in druge oblike vsakdanjega življenja, kakor pa pri tistih skupinah, ki so že odmev razvite industrijske ali postindustrijske družbe. Zdi se mi potrebno in koristno, da pri opredeljevanju in vrednotenju razmerja med (socialno) geografijo in etnologijo, zlasti še na področju njene topografije, ne prezremo mnogih gospodarsko-civilizacijskih okoliščin, v katerih se kažejo najsplošnejše smeri gospodarskega in socialnega napredka vsakega območja posebej.

Vsebinska členitev etnološke topografije

Etnološka topografija daje širok pregled najsplošnejših etnoloških značilnosti in njene obče problematike na določenem - obravnavanem območju, ki se na ozemlju SR Slovenije ujema s posamičnimi občinami. Drugi pomembnejši vidik, ki ga ne moremo prezreti, je časovna predstavitev posamičnih socialnih slojev in njihove kulturološke podobe. Ta je prikazana v treh časovnih presekih: stanje in značilnosti v zadnjih treh desetletjih 19. stoletja, v letih med obema vojnoma in v času po zadnji svetovni vojni. S takšnimi, vsestransko in časovno dokaj pregledno osvetljenimi orisi kar se da celovite podobe življenja našega človeka na ravni vsakdanjosti,

dobimo torej vpogled v razvojne težnje, značilnosti in v globalne spremembe, ki se kažejo na etnološkem področju v zadnjem stoletju.

Takšnemu razvojnemu vidiku prikazovanja načina življenja in njegovih spremljajočih kulturoloških sestavin, ko so poudarjene med drugim tudi razvojne težnje in spremembe funkcij posamičnih pokrajnotvornih dejavnikov, pripisujemo tudi v geografiji pomembno vlogo. Kajti vsaka gospodarska preučitev pokrajine mora nakazati poleg splošnih in osnovnih geografskih določil tudi njihov razvoj in ovrednotiti njihovo vlogo tako pri nastanku kakor tudi pri preoblikovanju pokrajinskih struktur in funkcij v okviru njihove fiziognomije (prim. tudi V r i š e r , 1985, 212).

Podoba je, da tudi etnologij^o na področju topografije zanima prvinsko razmerje, ki se kaže in uveljavlja med določeno socialno skupino in naravnim okoljem, prostorom oziroma njegovimi sestavinami. Človekov odnos do okolja in do njegovih podedovanih socialno-gospodarskih sestavin je utemeljen z vsakokratnimi proizvodnimi razmerji in sočasnimi oblikami načina življenja v ožjem (nematerialnem) pomenu. Etnologija išče v pokrajini oziroma geografskem okolju predvsem tiste materialne prvine, ki so (bile) pomembne za nastanek in preoblikovanje posameznih socialnih skupin kakor tudi pri uveljavitvi njihovih življenjskih interesov v prostoru. Zato je pokrajina oziroma prostor tista materialna in proizvodna dobrina (kategorija), ki ima s svojimi učinki nenavadno močan vpliv skoraj na vse oblike vsakdanjega sloga življenja. Razmerja med človekom in oblikovanim prostorom in vse zakonitosti, ki izvirajo iz tega, so dragocena sestavina vsakršnega načrtovanja prostorsko-regionalnega razvoja (prim. F i s t e r , 1981, 8). Pokrajina z vsemi značilnostmi in geografskimi razsežnostmi je v etnološki topografiji predstavljena kot materialni, nenehno se spreminjajoči okvir

celotnega socialno-gospodarskega razvoja. V njenih mejah, ki so opredeljene z naravnimi in s socialnogeografskimi vrednotami prostora, so začrtani vsi pglavitni socialno-gospodarski procesi, ki neposredno vplivajo tudi na spreminjanje oblik sloga vsakdanjega življenja. Brez temeljnega poznavanja pokrajinsko-prostorskih sestavin bi bila tudi etnološka topografija prikrajšana za razumevanje najrazličnejših krajevnih značilnosti in razlik, ki lahko tudi neposredno vplivajo na vsakdan posameznih slojev prebivalstva.

Ozemlje obravnavane občine, ki je osnovna teritorialna enota etnološke topografije, je opredeljeno kot del širše pokrajinske celote. Zato je že uvodoma območje prikazano kot ožji ali širši predel enotnega ozemlja bodisi v geografskem, zgodovinskem ali kulturološkem pogledu. Ob tem si postavljam vprašanja: Ali smo zaradi obstoječe upravno-teritorialne delitve upravičeni razbijati posamezne pokrajinske skupnosti, ki jim je človek s svojim delom vtisnil nezbledljivo podobo? Ali je mogoče na takšnih, takorekoč izločenih, to je na delnih območjih spoznati in ovrednotiti tiste temeljne značilnosti pojavov in procesov, ki imajo širšo - pokrajinsko veljavo? Ta pomislek se mi zdi še toliko bolj upravičen, ker naš komunalni sistem, kakršen se je začel uveljavljati sredi petdesetih let, še ni našel najustreznejše teritorialno-upravne razčlenjenosti. Na marsikaterem področju ugotavljamo, da je njegova pojavnost še prekratkotrajna, zato tudi ni vidneje zarisan v pokrajinski fiziognomiji in ne v posameznih oblikah vsakdanjega življenja. Prepričan sem, da zgodovinske, kulturološke in tudi najbolj splošne geografske značilnosti ostajajo še naprej temelj, ki kljub vse bolj izenačevalnim težnjam današnjih nosilcev preoblikovanja pokrajine, ohranjajo prenekatero vrednoto iz preteklosti in specifično vplivajo na spreminjanje posamičnih sestavin vsakdanjega življenja. Ob tem pa tudi ne moremo prezreti zahteve, ki jo etnološka topografija postavlja pred preučee-

valca, namreč, da obravnavano ozemlje prikaže še v luči različnih vplivov iz sosednjih predelov kakor tudi njegovih učinkov na preobrazbo sosedstva.

Skoraj vse prvine in spremljajoči pojavi s strukturalnimi spremembami notranjih sestavin območja so za našo vedo izjemno dragoceni. V notranji strukturi območja se pravzaprav kaže celotna organizacijska shema življenja pokrajine, pa spremembe, ki so jih prinesla nova oziroma porajajoča socialno-ekonomska razmerja med prebivalstvenimi skupnostmi. V 24 točkah, ki zajemajo skoraj celotno nadgradnjo družbenega (socialnega) in gospodarskega življenja v pokrajini oziroma območju, je prikazana še posebej privlačna moč posamičnih krajev, ki se je oblikovala na podlagi njihove lastne gospodarske razvitosti in še vrste drugih sredotežnih silnic oziroma funkcij, ki so jih posamična naselja oparvljala za širše zaledje. Notranja struktura območja nam ponuja vrsto dragocenega gradiva, ki nam pomaga obnoviti skeletno podobo nekdanje pokrajine, obenem pa nas opozarja na številne sočasne nosilce družbenega in gospodarskega razvoja pokrajine. Kaže, da je prav v tem poglavju za geografijo oziroma za njeno specializirano vejo - historično geografijo - mnogo ustvarjalnih spodbud, ki izzivajo h kompleksnejšemu obravnavanju in poznavanju življenjskega utripa naših pokrajin v zadnjih sto letih.

Ob pregledovanju in vrednotenju predstavljenega gradiva o notranjih sestavinah območja se tudi pred našo stroko postavlja potreba in zahteva, da ga skušamo ovrednotiti z geografskega vidika in med njimi odkriti vodilne in najpomembnejše, ki so s svojimi pojavnimi oblikami dajali poseben pečat pokrajnotvornim dejavnikom v določenem obdobju. Tudi ta razdelek topografije nas spodbuja k zavzetejšemu delu na področju historične geografije. Čeprav je docela nemogoče rekonstruirati celotno podobo pokrajine za katero koli obdobje

v preteklosti, pa je vendarle koristno in potrebno spoznati vsaj tiste temeljne pokrajnotvorne sestavine, ki so dajale osrednji pečat in regionalno barvitost življenju in pokrajinski fiziognomiji in njunim spremljajočim pojavom in procesom.

Pri geografskem vrednotenju poglavja "Notranja struktura območja" pogrešamo kartografske ponazoritve prikazanih pojavov in njihovih razvojnih teženj. Prepričan sem, da je mogoče z ustreznim in nazornim kartografskim prikazom vsaj nekaterih obravnavanih pojavov ne le skrajšati opisni del besedila, in sicer ne na račun predložene vsebine, temveč ustvariti tako pri raziskovalcu kakor pozneje tudi pri bralcu - uporabniku bolj nazorno in prostorsko pregledno podobo obravnavanih pojavov. S kartografsko risbo je mogoče pregledno razgrniti tudi razlike vsaj v tistih temeljnih sestavinah, ki so neposredno vplivale na vsakdanje življenje katere koli socialne skupine.

V pregledu gospodarskega razvoja območja se nam ponujajo vse tiste tradicionalne kakor tudi nove oblike proizvodnih smeri, ki so bile nosilke in spreminjevalke celotnega socialnega, civilizacijskega in tehnološkega napredka v obravnavanih obdobjih. Ob tem poglavju se seznanimo z glavnimi nosilci proizvodnih sprememb, katerih učinki so neposredno odmevali med drugim tudi v spremenjenem ritmu delovnega procesa. Podoba je, da je s propadom avtarkije, ki je bila v večini predelov našega podeželja trdno zakoreninjena vse do zadnje vojne, ko jo je načela tudi v socialnih temeljih razjedati nagla, pa čeprav večinoma le ekstenzivna industrializacija, zgublja nekdanje pestre oblike primarne kmetijske proizvodnje ves svoj pomen in mnogovrstnost. V teh bolj ali manj shematsko nakazanih razvojnih značilnostih posamičnih vej gospodarstva pa tudi geograf spoznava prenekatero pokrajinske razloge, ki so temeljili na sočasni in

najustreznejši izrabi vsega razpoložljivega proizvodnega potenciala.

Čeprav je predmetna oznaka gospodarske geografije med drugim prvenstveno usmerjena v predstavitev proizvodnih vej, pa je njen končni namen, da poišče in ovrednoti vplive posamičnih gospodarskih in drugih dejavnosti na spreminjajočo se podobo pokrajine. Ne samo globalne oznake gospodarstva in stopnja njegove razvitosti na območju občine, temveč še posebej ustrezni prikazi vsebine za izbrana (vzorčna) naselja nam nudijo in razkrivajo marsikatero krajevno posebnost. V teh drobnih krajevnih značilnostih, ki so ponavadi daleč od pokrajinskega povprečja, lahko spoznamo pomen in vlogo temeljnih geografskih prvin za proizvodno usmeritev in razvitost gospodarskega prostora. Kajti podatki za vzorčna naselja, ki so praviloma izbrana v različnih pokrajinskih območjih, s konkretnimi navedbami bogatijo mozaično pestrost gospodarskega (pa tudi vsakršnega drugega) ustroja obravnavanega predela.

V prikazu rasti števila prebivalstva in v spreminjanju njegove profesionalne in socialne strukture so zaobjeti tisti dejavniki, v katerih se kaže neposredna gospodarska in gravitacijska moč območja. V večini primerov je demografski razvoj orisan z najbolj splošnimi oznakami, kar navsezadnje najbrž povsem zadostuje namenom in potrebam etnološke topografije. Tudi na tem področju dajemo v geografiji bolj poudarjeno odkrivanje in poznavanje prostorskih razlik med posamičnimi predeli in naselji obravnavane regije v različnih obdobjih. Zdi se, da etnologijo prvenstveno zanimajo glavni oziroma temeljni poudarki v smereh prebivalstvenega razvoja, kar navsezadnje učinkuje na velikost posamičnih socialnih slojev ali skupin in te neposredno opredeljujejo slog vsakdanjega načina življenja.

Z osnovnimi razvojnimi težnjami in spremembami poklicne ali zaposlitvene sestave prebivalstva so vsaj posredno ovrednoteni učinki in vplivi industrializacije in deagrarizacije, ki neposredno vplivata na celotno prebivalstveno podobo. S shematskim orisom dobimo bežno podobo osnovnih procesov, ki z mnogoterimi in raznovrstnimi pojavnimi oblikami sooblikujejo pokrajinsko fiziognomijo. Podobna ugotovitev velja tudi za spremembe v socialni strukturi prebivalstva. Res je, da nam etnološka topografija razgrinja bolj ali manj pisano socialno podobo obravnavanega območja na ravni sodobnosti, ne dobimo pa v njej zadovoljive slike o številčni in siceršnji gospodarski moči posamičnih prebivalstvenih slojev in skupnosti. Kajti s številčnim obsegom populacije, ki sestavlja določeno socialno skupino, se ponavadi odmerjata njena moč in vpliv na preoblikovanje pokrajine kakor najbrž tudi na prevladujoče oblike vsakdanjega življenja. Pa vendarle, etnološka topografija nas vsaj pregledno opozori na posamezne socialne sloje, v katerih spoznavamo najrazličnejše učinke socialne in gospodarske razslojenosti bodisi podeželja bodisi pokrajine kot celote kakor tudi izbranih naselij. Takšna opozorila s konkretnimi navedbami podatkov so dragocena pri konkretnih usmeritvah (socialno) geografskih raziskav, ker nas vodijo k poznavanju tistih nepogrešljivih družbenih sestavin geografskega okolja, ki tehtno vplivajo na njegovo celotno preobrazbo.

Nekoliko nazornejšo in zadovoljivejšo podobo socialne in zaposlitvene strukture prebivalstva lahko dobimo s pozornejšo členitvijo tistih odstavkov v poglavju o notranji in gospodarski strukturi območja, ki so namenjena orisu infrastrukturnih dejavnosti in gospodarskih vej. Kajti vse oblike in načini človekovega dela niso prinašali v socialno in gospodarsko razslojeno družbo samo specifičnih oblik v način življenja, temveč so porajali svojstvene strukture v delih naselja in njihovem okolju kakor tudi v celotnem kmetijskem,

industrijskem ali urbanem prostoru. Prav zategadelj so orisi socialne in zaposlitvene sestave prebivalstva, kakršne prinaša slovenska etnološka topografija, pomembno napotilo pri zasnovah in usmeritvah tistih geografskih raziskav, ki preučujejo spremembe v pokrajini v posamehni časovnih razdobjih.

Tudi za ta tri poglavja naj velja že prej zapisana ugotovitev, da bi postala njihova pestra vsebina še preglednejša in nazornejša, če bi jo upodobili z nekaterimi preprostimi grafičnimi ponazorili.

Nadalje nam etnološka topografija odstira tudi vpogled v u v a j a n j e n o v o s t i in njihovo uveljavljanje v vsakdanjih oblikah življenja. Tudi za geografijo so najrazličnejše inovacije in njihove uveljavitve, zlasti še na področju kmetijske proizvodnje, upravljanja kmečkih gospodarstev, v nekdanjem rokodelstvu in današnji obrti, stavbarstvu oziroma gradbeništvu, komunikacijskih sredstvih in drugod pomemben kazalec sprememb v odnosu do posameznih sestavin pokrajine. Podoba je, da se z obćim gospodarskim napredkom naglo uveljavljajo najrazličnejše novosti, ki z učinki razkrajajo obstojeće sestavine pokrajnotvornih dejavnikov kakor tudi spreminjajo razmerja med njimi. Uveljavitev kakršnih koli novosti je povezana tudi s prebivalstvenimi spremembami, z njihovimi socialnimi, zaposlitvenimi in z drugimi demografskimi značilnostmi.

Etnološka topografija nam ponuja širok pregled uveljavljanja in uveljavitve najrazličnejših novosti, in sicer v različnih oblikah vsakdanjega življenja. V tem inovacijskem procesu praviloma spoznavamo njegove glavne nosilce, ki pa jih spodbujajo in usmerjajo predvsem gospodarske okoliščine. Uveljavitev marsikatere novosti, ki je postala sestavni del načina življenja, je našla ustrezen odmev v spremembah pok-

rajinske fiziognomije kakor tudi v njenih posameznih sestavinah. Ugotavljamo, da tudi na tem področju preučevanja, ki je pomembno, dragoceno in neobhodno potrebno za pravilno pojasnjevanje vsakršnih sprememb v pokrajini, sta si geografija in etnologija izredno blizu. Zbližujejo ju posamezni objekti (pojavi) preučevanja: Pri vpeljevanju novosti skuša geografija dognati njihovo razmerje z naravnim okoljem in sploh s pokrajino kot celote, medtem ko etnologija posveča prvenstveno pozornost poznavanju njihovega vpliva na slog vsakdanjega življenja v različnih socialnih slojih prebivalstva.

Vsako uvajanje, uveljavljanje in usmerjanje kakršnih koli novosti na različnih področjih dela in življenja pozvroča na drugi strani r a z k r o j obstoječe (tradicionalne) kulturne podobe pokrajine. Ker skuša etnologija v topografiji podati tudi podobo oziroma stopnjo ohranjenosti podedovanih oblik dela in življenja, odtenke njihovih sprememb oziroma prilagoditev sodobnemu gospodarskemu in socialnemu utripu. ponuja med drugim, tudi geografiji svoje izsledke s tega področja. V geografiji, v družbeni in socialni geografiji, je nešteto primerov, ko ugotavljamo vidno prepletanje najraznovrstnejših novosti s starimi in uveljavljenimi oblikami, ki pa se mnogokrat le s težavo umikajo različnim inovacijam. Trditi smemo, da so skoraj na vseh področjih družbene, socialne in zlasti še na ožjem področju gospodarske geografije v nenehnem spopadu inovacije s starimi načini dela in življenja. Podoba je, da uveljavitev novosti praviloma terja od njihovih nosilcev izredne materialne in druge napore, s katerimi je mogoče omajati in premagati obstoječo trdnost in marsikdaj tudi uravnoteženost med proizvodnimi silami in njihovimi sredstvi in s sestavinami naravnega okolja. Čim manjša je povezovalna trdnost med proizvodnimi oblikami in pokrajinotvornimi sestavinami, tem hitreje se uveljavljajo novosti, ki pa se morajo vselej

prilagoditi konkretnim krajevnim (pokrajinskim) razmeram, posebej še tedaj, ko želimo od njih naprednejših in naglih gospodarskih učinkov in sprememb, in sicer v tokovih, ki uravnavajo splošno življenjsko raven.

Etnološka topografija skuša na različnih področjih dela in življenja posamičnih skupnosti prikazati uveljavljene novosti, obenem pa tudi opozoriti na težave pri njihovem uresničevanju v praksi. Prikazuje pa tudi stopnjo ohranjenosti starih in uveljavljenih oblik dela in življenja. Na tem področju, ki je v naši stroki še malo raziskano, ima geografija široke možnosti potrditve svoje strokovne veljave in uresničitve svoje celovite predmetne oznake.

Skoraj v vseh pojavnih oblikah, ki so s svojimi vzročnimi in vzajemnimi procesi in dopolnitvami udeležene v spreminjanju pokrajinske fiziognomije, so razločno opazni številni ostanke preteklosti, kateri so bolj ali manj funkcionalno vključeni v sodobne tokove pokrajinskega razvoja. Mnoge pokrajinske prvine iz preteklosti pa sodijo predvsem med komponentne raziskave za historično geografijo (Vrišer, 1985 a, 80). V njih skušamo ujeti in zaznati utrip življenja v minulih časih, ko so prevladovale drugačne proizvodne in gospodarske zakonitosti. In na tem področju nam je lahko v veliko pomoč etnološka topografija, ki z razvidnostjo in razčlenjenostjo ohranjenih tradicionalnih kulturoloških prvin in dobrin pomaga rekonstruirati glavne nosilce in preoblikovalce nekdanje pokrajine in utripa njenega življenja. Vsi preostanki preteklosti v pokrajini pa niso nezanimivi samo zaradi fiziognomskih potez, temveč tudi zaradi njihovih notranjih struktur, ki so skladno ali nefunkcionalno vključene v današnjo geografsko - pokrajinsko resničnost (med drugimi prim. tudi: Ilešič 1964, 3; Bračič, 1965; Meze, 1982).

Sklep

"Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje" je sestavni del raziskovalnega načrta "Način življenja Slovencev 20. stoletja". Vsebinska zasnova temelji na prevrednotenju dosedanjih dosežkov in usmeritev etnoloških raziskav in na novi predmetni oznaki etnologije kot specializirane družbenozgodovinske znanstvene discipline (K r e m e n š e k , 1985, a, 122). Njen temeljni namen je ta, da prikaže način življenja ali, natančneje, zgodovino načina življenja slovenskega naroda. Način življenja pomeni razmerje vseh družbenih skupin, ki sestavljajo narod, "do danih kulturnih prvin kakor tudi vplive, ki jih je imelo zadevno razmerje na življenje teh družbenih skupin (B a š , 1968, 274; 1978, 105-106). Torej, poznavanje načina življenja na ravni vsakdanjosti posameznih krajevskih, "poklicnih in drugih skupnosti in tipičnih posameznikov" je osnovno metodološko napotilo, ki usmerja današnja slovenska etnološka preučevanja (K r e m e n š e k , 1985 a, 103). Kajti način življenja "vseh družbenih skupin slovenskega etnosa v preteklosti in sedanjosti" na poseben način prikazuje nastajanje, obstoj in razkroj ter ponovno oblikovanje oziroma preoblikovanje življenjskega sloga posamičnih slojev prebivalstva. Poudarek je torej na preučevanju "vsakdanjega življenja, ki se kaže v vsakodnevnem odnosu do obdajajočega kulturnega in naravnega sveta". Pri tem gre predvsem za vprašanje, "kako je neka kulturna sestavina uporabljena, kaj nam le-ta ali njih sklop mimo neposredne uporabnosti o uporabniku morda še pove" (K r e m e n š e k , 1985 a, 130). "V središču etnologovega zanimanja niso stvari, predmeti, pojmi, izdelki, temveč obravnavana skupina v svojem načinu življenja". Torej "človek kot pripadnik te ali one etnične skupine, te ali one profesionalne ali socialne skupine v njenem okviru (K r e m e n š e k , 1985 a, 134).

Na teh načelnih izhodiščih temelji metodologija etnološke topografije. Njen glavni namen je, da z različnih vidikov predstavi posamezne prvine kulturološkega značaja ter njihove nosilce in porabnike, pa seveda njihov vpliv in pomen na sočasne oblike življenja posameznih skupin. Z razvidom predmetov, izdelkov, pojmov in pojavov, z naznačitvijo njihovih sočasnih funkcij, s prikazom vseh temeljnih sprememb, ki so nastale v razmerjih med socialnimi skupinami in stvarmi okolja, ponuja etnološka topografija dragoceno in temeljno gradivo številnim sorodnim in mejnim strokam. Vsekakor moramo med njimi videti tudi geografijo. Etnološka topografija daje nešteto spodbud tudi družbeni oziroma socialni geografiji kakor tudi najrazličnejšim regionalnogeografskim raziskavam, ki v načinih življenja odkrivajo in spoznavajo osnovne povzročitelje in nosilce fiziognomskih sprememb v pokrajini. Kakor pomenijo etnologiji posamezni kulturološki pojavi bodisi materialnega bodisi duhovnega značaja samo medij za poznavanje in ugotavljanje načina življenja na ravni sodobnosti, tako so tudi v geografiji samo posredniki, ki pomagajo pojasniti nastanek, razvoj in namen posameznih pokrajintvornih sestavin v okviru pokrajinske fiziognomije. Zato lahko trdimo, da imata geografija in etnologija precej skupnih pojavov, ki pa jih osvetljujeata vsaka zase s svojega zornega kota oziroma z vidika predmetne oznake svoje stroke.

Literatura

- Baš, A., 1968, O predmetu etnologije. (Teze za diskusijo.) Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta, 4 (XXXIX.), str. 273-277, Maribor.
- Baš, A., 1978, O "ljudstvu" in "ljudskem" v slovenski etnologiji. Pogledi na etnologijo, str. 67-115, Ljubljana.
- Bračič, V., 1965, Vinorodne Haloze. Ostanki preteklosti kot pomemben faktor današnjega agrarnogeografskega razvoja v luči treh katastrskih občin. Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta, 1, str. 115-138, Maribor.
- Fister, P., 1981, Nekaj misli ob prvih dveh zvezkih etnološke topografije. Obvestila štev. 2, maj 1981, str. 8-10, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1964, Preostanki preteklosti v pokrajini kot element resničnega geografskega okolja. Geografski vestnik, XXXVI., str. 3-12, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1969, Položaj socialne geografije v sklopu geografske znanosti. Geografski vestnik, XLI., str. 81-91, Ljubljana.
- Kremenšek, S., 1976, Uvod. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, str. 1-52, Ljubljana.
- Kremenšek, S., Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. Pogledi na etnologijo, str. 9-65, Ljubljana.
- Kremenšek, S., 1985, Stanje in razvojne perspektive slovenske etnologije. Vprašanje znanosti. Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem, str. 227-236, Ljubljana.
- Kremenšek, S., 1985 a, Način življenja - 1. Etnološki razgledi in dileme, str. 102 - 167. Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 13, Ljubljana.
- Meze D., 1982, Nekaj o kmečki hiši hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini. Celjski zbornik 1977 - 1981, str. 425-442, Celje.
- Ruppert, K., F. Schaffer, J. Maier, R. Paesler, 1981, Socialna geografija. Školska knjiga, Zagreb.
- Vrišer, I., 1985, Položaj, stremljenja in dosežki slovenske socialne geografije, Vprašanja znanosti. Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem, str. 209-225, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1985 a, Historična geografija: cilji, pomen in metode. Geografski vestnik, LVII, str. 73-82, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1986, Geografija in etnologija. Tipk. 10 str., Ljubljana.
- Leksikoni Cankarjeve založbe, Družboslovje, Ljubljana 1979.